

A Teleki-Énekeskönyv.

— Barakonyi Ferencz költeményei. —

Felolvastatott a szakosztálynak 1906 februárius 28-án tartott ülésén.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Gróf *Teleki* László Gyula hosszúfalvi levéltára rendezése idején került elő az a kis kéziratos kötet, mely XVII. századi líránk történetéhez kiválóan értékes és igen becses adalék. Ez a kötet a hosszúfalvi levéltárban körülbelül kétszáz esztendeig lappanghatott, mikor egy szerencsés véletlen fölszínre vetette. A levéltár, költöztetése alkalmával, rendezés és selejtezés alá került. A kézirat a múlt század nyolczvanas éveiben akadt először kézbe, de úgy látszik, ez alkalommal még nem jó kézbe. Mert a selejtező nem ismerte föl értékét és félre tette a kiselejtezett anyag közé, hol a fölhalmozott irományok tetejére jutott. Itt hevert néhány évig, míg csak ez anyag átnézésére nem került a sor. Ekkor dr. *Gergely* Sámuel lett rá figyelmessé, kinek történetírásunk mai eredményei között nem ez egyetlen érdeme.

A májusi napsugár éppen a selejtes anyag garmadájára esvén, *Gergely* Sámuel csodálkozva látta, hogy a poros irományok halmazát aranyos vonalak szövik át, hogy ez aranyos vonalak ragyogása egy kéziratnak aranyozott szegélyű papirosától származik. Az ablak előtt álló fák bölintgató lombja fölfogta meg beeresztette a kora reggeli napnak rézsútós sugarait s a tűzre szánt limbus aktái és levelei fölött feltűnő meg eltűnő játékos napsugárban megcsillanó meg elvesző aranyos vonalak még jobban ingerelték kíváncsiságát. Ma már elmondhatjuk, hogy a prózai életnek egykorú iratai fölött a költészet fénye ragyogott e csillogásban, mint a multnak egy itt felejtett emléke, vagy egy régi kegyesnek visszavarázsolt mosolya. Mert a limbus tetején megvillanó sugár a *Teleki-Énekeskönyv* aranyos szegélyű leveleit árulta el és szerencsére oly ember szemébe szökött, ki megértette, hogy e szimbolikus tünemény megfejtése megérdemli a fáradságot. Összeszedte tehát az aranyozott szélű papirosokat és róluk egy régi szerelemnek addig ismeretlen énekeit s töredékeit olvasta le. Fölfedezése örömét az a tapasztalás rontotta meg, hogy a megkerült kézirat nagyobb hiányokat mutatott és az az eredmény, hogy a hiányzó részek előkerítésére irány-

zott minden törekvése csak igen kis részben bizonyult sikeresnek. A hosszúfalvi könyvtárban s levéltárban végzett több rendbeli kutatása után még arra is rájött, hogy az énekeskönyvet valamely tekintetben megvilágító emléket vagy iratot hiában keresnénk. De a megmentett levelekből nagyjában mégis sikerült a kéziratot összeállítania és ebben az alakban mutatta meg nekem és így bocsátotta rendelkezésemre. A kézirat külső történetének még egy mozzanata van, az, hogy gróf *Teleki László Gyula* úr, megértvén annak nagy jelentőségét és irodalmi becsét, az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárának ajándékozta, hol *Teleki-Énekeskönyv* czímen ma a gyűjteménynek egyik legfontosabb darabja. Az így biztos révbe jutott kézirat, mint látni fogjuk, egy ismeretlen XVII. századi lírikus verseit tartalmazza és talán sikerül azt is kimutatni, hogy ez az ismeretlen lírikus azonos azzal a *Barakonyi Ferenczcel*, kinek nevét eddig csak egy Zrinyit dicsőítő ének alatt láttuk.

Az áruló aranysegély megtanított arra, hogy kell összehajtogatni a szétbontott leveleket, a kéziratnak mostoha sorsáról tanúskodó vízfoltok meg abban igazítottak útba, hogyan kell az egyes leveleket fogásokba (terniók) szedni és a régi tulajdonostól eredő gyűrődések viszont az egyes fogások egymásutánja meghatározásában adtak némi irányítást. E külső útmutatás eredményeként helyreállított kéziratnak pontosabb és a mai állapotnak megfelelő, egybe szerkesztésében a szöveg és az írás jellemző vonásai voltak kalauzáink. Ebben a formában már meg lehetett állapítani a hiányokat és be lehetett köttetni a kéziratot is, hogy további rongálódásának eleje vétessék.

Az ily módon lehetőleg rekonstruált kötet kis nyolczadrétkben (15×10 cm.) 56 levelet foglal magában. A számozás jelzi azokat a leveleket is, melyeket a rekonstruálás alkalmával utólag köttettünk hozzá. Az első, második, ötödik és hatodik fogások 8—8, a negyedik, nyolczadik és kilencedik 6—6, a harmadik 4, a hetedik 2 levéllel számítandó, mert ezek eredetileg is csak ennyiből állottak és így nem volt ok, hogy ki legyenek egészítve. A második fogásban a 14—16, a negyedikben a 23—26, a hatodikban a 42. levelet az eredeti állapot szerint számított terniók elveszett részeinek pótlására kellett fölvenni, a 44. levél, mely hosszában kétfelé repedt és hiányzó része nem került elő, ki van egészítve. A mi ezeken a hiányzó leveleken volt, az nagy sajnálatunkra pótolhatatlanul elveszett. Nem lehet megállapítani, hogy e veszteség hány ének volna, mert az énekek számozva eredetileg sem voltak és mert tartalom-mutatója a kötetnek, ha volt is, nem került elő. Lehet különben, hogy eredetileg is üresen voltak hagyva, mint a hogyan üresen állanak maig a 13/b,¹ a 30/b, a 36/a, a 48—50 és az 54—56.

¹ Most ugyan át van ragasztva, de eredetileg sem volt rajta szöveg.

levelek Meg kell tehát azzal elégednünk, a mit a véletlen megőrzött és *Gergely* Sámuel úr megmentett. Annál is inkább, mert e mostani formájában is kiváló gazdagodása régi líránknak.

A kézirat eredetileg valamely zsebbe való könyvecske volt, melyet szerzője vagy tulajdonosa, mint látszik, magával hordott. Címül az 1/a levélen olvasható eredeti EGYNEHANI SZEP RITHMUSOK maradt meg. A kötet az 1—41. levélig egy időből való írást mutat, ennek a résznek a papirosa is egy, de már a 43, 45—47 s az 51—53. leveleknek papirosa is más és írása is elüt a kötet derekán megszokott írástól. Figyelmes vizsgálódás után azonban nincs kizárva az a lehetőség sem, hogy a szóban forgó levelek későbbben kerültek a kötethez és hogy a rajtok lévő és elütő írás az első kéznek későbbi időből való írása. Mivel pedig a kötet viszontagságos sorsa e föltevést nem dönti meg, bátran vehetjük azt az esetet, hogy a kötet *egy* kéznek *különböző* időkből írt munkája, hogy tehát a kötet egy írótól származott.

Az utóbbi föltevésben különösen megerősít az a tapasztalás, hogy a kézirat valóságos fogalmazó könyvecskének minősül. E tulajdonsága is inkább *egy* íróra mutat, mintsem arra, hogy többen írogatták volna össze, mint valami daloskönyvet vagy énekes gyűjteményt szoktak. Tagadhatatlanul ez is annak indúlt: énekes gyűjteménynek, de mégis azzal a különbséggel, hogy az író a saját egynehány szép ritmusát akarta benne összegyűjteni. A jelzett czímen kívül ezt a véleményt erősíti a kéziratnak első része, az 1—13. levelek, melyeken egy tisztázott gyűjteménynek rendszeres megkezdése látszik. Az írás gondos, a verseknek címe és nótája pontosan meg van jelölve, a strófák külső formájára gondot fordít, a szöveg folyamatosan és a strófák kezdő betűi és első sorai is gondosan és öregebb betűkkel vannak írva. De a 17-ik levélben ennek a módnak vége szakad. Innentől kezdve számtalan olyan külsőségre bukkanunk, mely a kötet java részét (17—41. levél) fogalmazó könyvecskének minősíti.

Ilyenek első sorban azok a feltűnő javítások, melyeket az egyes versek szövegében találunk. Ezek nem a másoló vagy az összeíró javításai, ezek csak a szerzőnek öntudatos, csiszoló és egyre javító kezétől eredhetnek. Sem másoló, sem egybegyűjtő nem engedheti meg magának az ily természetű javításokat, csak az író vagy szerző. Mert csak az érezheti a meglévő szövegnek fogyatékos voltát és csak az illesztheti oda a helyes és találó javításoknak új szövegét, a soroknak más szövegezését, a jelzőknek találóbbakkal való helyettesítését, a szólamok kicserélését, a komponálásnak belső hézagait és végül, csak az engedheti meg magának, hogy verseit félbe szakítsa, vagy hogy a további kidolgozást későbbre halasztva, töredékül hagyja meg.

Mindjárt a 17-ik levélen egy csomó ilyen jellegű javításra akadunk.
Az éneket így kezdi:

Bizonyos ok az elválásra
Hogy kivülem mást kedveltél
Az *indított* engem az elhagyásra,

az utolsó sor eleje az eredeti fogalmazáskor ilyen volt:

Mert ellenzett engem . . .

A 7-ik sort eredetileg így fogalmazta:

Bizony *bátor azt sem bánom* aka[r]lattyát

és később így javította:

Bizony kívántam,

és újra:

Bizony régen vártam ily akarattyát.

A 8-ik sorban:

Mert én elvüm

helyett később:

Mert már elvümöt . . . írt.

A 9-ik sort:

Szakaszsa le az is hívadt bimbóját,

újjal cseréli ki:

Bár másnak add szived hervadt bimbóját.

A 12-ik sorban:

Sok szép szűzek *élnék* illattyával,

az *élnék* kétszer van s a kettő között mássó[ll] ki van húzva.

Gondolom, ez az egy példa is eléggé igazolja, hogy ezeket a javításokat csak a szerző tehette meg. Pedig ilyenent számos költeményből lehetne idézni. De ez állítás mellett más jelenségek is szólnak.

A 33-ik ének versfőiben BÁTHORI GA olvasható, a folytatás számára üresen hagyott következő (36/a) levélen azonban már ott van a következő szakasz versfője, **B** emlékeztetőnek. Ha itt másoló dolgozik, ezt az egy **B** betűt nem írja le. Az emlékeztető versfőre csak a szerzőnek volt és lehetett szüksége és ily eljárás csak fogalmazó könyvecskében lehet helyén.

A 3-ik énekben a kilencedik szakasz helye üresen van hagyva, az ének szövege után *Finis* olvasható. A író a *Finis* után odaveti: *Sed non sinis* és a verset még három strófával megtoldja. Hasonló módon hagyja el a 9-ik éneknek utolsó előtti strófáját, hol a gondolatban is hézag vagyon és az utolsót, a befejező szakaszt, mely az éneket belső formája szerint is csonkának mutatja. Befejezetlenül, tehát töredékesen írja meg a 10., 12., 13., 23., 24., 25., 29., 31., 36., 38., 40. és a 43. énekeket. A mi főként jellemző, hogy míg a befejezett énekek

végére mindig oda csapja a *Finis* szót, az elsoroltak mellől nemcsak a *Finis* hiányzik, hanem a *Finis* elé tervezett szakaszok részére szükseges hely is mindenütt ki van hagyva. Azzal a czéllal, hogy adandó alkalommal a megkezdett énekeket ott befejezhesse.

Mind e tapasztalások arra tanítanak és eszméltetnek, hogy e könyvecskében a szerző áll előttünk. Már akár a konczipiáló, akár a másoló szerző, de mindenképpen csak a szerző. Mert azt még lehet esetleg vitatni, hogy éppen a szabadon hagyott helyek pontos kimérése másolót mutat-e, de azt alig, hogy ez a másoló ne a szerző volna. Ne ugyanaz lenne-e, ki szöveget simít, sorokat kitöröl és helyettök újat ír, kifejezéseket megváltoztat, versfőt egy betűvel előre megjelöl és félben maradt szakaszokat ír.

Ezek a jelenségek meggyőzhetnek arról, hogy a kéziratban valamely ismeretlen szerző fogalmazó könyvecskéjét kell látnunk. Pedig ezek tisztán külső, alaki vonások, mégis alkalmasak arra, hogy a kézirat keletkezési módjának fő kérdését eldöntsék. Van azonban ezeken kívül még egy figyelemre méltó jelenség, a mi azonban már belső, az egész kötet tartalmi vonatkozását határozza meg. Ez pedig abban mutatkozik, hogy a kötetnek lírai darabjai, néhány kivételével, egy és egységes lelki mozzanatból fakadtak. Azt lehetne mondani, hogy ezek a versek egy szelidebben kitörő és halkán elülő szerelmi epizódnak kísérő akkordjai. A szerelmes legény rezenései, mozgalmi, vágyai a kegyestől való elválás fájdalmaiba és a kegyes után való sóvárgásban nyernek csupán bizonyos drámaiságot, hogy ne mondjuk eseményeséget. A kegyestől való elválás és az érte való kesergés és reménykedés adja meg a kéziratnak érzésbeli és drámai egységét, a mi viszont egy lelki fejlődés folyamára, egy szerzőre mutat. Még ha valaki ezeket a költeményeket terv szerint s öntudatosan válogatta s rakta volna egymás után és egy lelki mozzanat megértésére, azt is költői hajlamú embernek kellene tartanunk. Mivel e költemények sorozatában az eseményes és fejlődő érzésnek ilyen drámai folyama és belső egysége mutatkozik, könnyebb az író, mint az utánérző, vagy utánzó, vagy másoló és összeállító íródeákot képzelni el.

A kötet líraiságának ez a belső egysége és kiállításának ama külső jellemző vonásai, melyekről szó esett, a kötet írójában egy, eddig ismeretlen lírikust rejtenek. A XVII. század derekáról való írás csak igazolja azt a két dátumot, melyet magából a kötetből ismerhetünk meg és pedig a 13. ének 1655-öt a 2-ik 1663-at őrzött meg a versnek utolsó szakaszában, illetőleg szakasza végén. Ez a két dátum semmiben sem zavarta meg a kötetnek azt az egykorú olvasóját, ki a fedő borítékra annak idején, jó XVII. századi írással és úgy látszik, jól tájékozott értesülés alapján, az 1658-as évszámot jegyezte föl. A boríték és

dátuma megmenthető nem volt, de a kézirat bekötésekor az 1658. évszámot a kötet címe alá rányomattam. Lesz még alkalmunk a kötet neveivel és e neveknek kihüvelyezhető viselőivel foglalkozván, pontosabban is igazolni ezt a három évszámot. Ismeretlen lírikusunk tehát a XVII. század derekán írta össze ritmusait, a mint következnek.

1. 1—2/a lev. *Egynehani Szep Rithmusok.*
— Setét köddel beborult szerencsém
2. 2/a—5 lev. Bánattul nehezült keserves szívemnek (1663.)
3. 6—8/a lev. *Rhythmi Scribentis pleni quaerelis.*
— Szerencse kerekin forog állapotom
4. 8—10/a lev. *Pasquillus.* Vincz, Borberek, Jára
5. 10/b—11/a lev. *Alia.* Kinom s nyavalyámban, halált hozó
6. 11/a—12/a lev. *Sirván búcsúzik.* Hosszú siralomra vezető köteled
7. 12/b—13/a lev. *Más.* Okát bánatimnak, ha kérded
8. 17/a lev. *Cantio.* Bizonyos ok az elválásra
9. 17/b lev. *Török nóta. Szívem szakad, mégis óhajt*
10. 18/a—b lev. *Alia.* Rozsályi kert mostan teled
11. 18/b—19/a lev. *Alia. Játszik a szerencse most szegény*
12. 19/a—b lev. *Alia. Tót táncznóta.* Egy szép, szelid kis solymocskát
13. 20/a lev. *Alia. Oláh táncznóta.* Oh búban be merült, elepedett (1655.)
14. 20/b lev. *Alia. Hamarja. Tót táncznóta.*
Szívemnek reménye édes kis Anuczkám
15. 21/a lev. *Alia. Tót táncznóta, hamarja.*
Reggel szép árnyékban csipdesvén violákat *Hexamerus?*
16. 21/a lev. *Alia. Kedvemet újító, öröm bátorító*
17. 22/a lev. *Melos.* Orvosságot bágyadt lelkem nem talál
18. 22/b lev. *Alia. Táncz. Tót.*
Én vagyok a messze földről repülő kis madár
19. 27 lev. *Alia. Táncznóta. Oláh.*
Mikor elindulék, nem láthatom vala.
20. 28/a lev. *Alia. Táncz. Tót.* Kedvek vidámsága tőlem eltávozik
21. 28/b lev. *Alia. Török nóta.* Kegyesemet immár régen nem láttam
22. 29/a lev. *Alia. Mít vétettem, idegenért hogy megúttál*
23. 29/b lev. *Alia.* Téged szívem nem régen ismertelek
24. 30/a lev. *Alia.* Oh csendes álmok és nyugodalmok
25. 31/a lev. *Alia.* Sok bú és fáradság én szívemet gyöttri
26. 31/b lev. *Alia.* Gyöngé, sok szép színű virágok
27. 32/a lev. *Alia. Tót táncz.* Az minap egy kegyes ő öltözetiben
28. 32/b lev. *Alia. Török nóta.* Búcsúmat veszem immár tőled
29. 33/a lev. *Alia.* Az úr Isten minket az mi szerelmünkben
30. 33/b lev. *Alia. Tót. Táncz.* Tőled életem reménye

31. 34/a lev. *Melos. Oláh táncz.* Az minapi szódat most ki nem jelentem
32. 34/b lev. *Alia. Tristissima, Eheu!*
 Óh gyönyörűséges szép alak
33. 35—36/a lev. Búm nevelő s nem kimélő szerelem
34. 36/b—37/a lev. *Alia.* Egyéb rab azt hallván
35. 37/a—37/b lev. **Édes Júliám, gyenge violám**
36. 28/a lev. *Alia.* Óh gyönyörűséges, édes szép Juditkám
37. 38/b—39/a lev. *Alia.* **Minap láttam, épült egy szép virágos kert**
38. 39/a lev. *Alia.* Holt eleven járó, gyászt magán viselő
39. 40/a lev. *Alia.* **Drága személyedért hát én hova legyek?**
40. 40/b lev. *Alia.* **Szándéka szivemnek meg nem elégíthet**
41. 41/a lev. *Alia.* **Vagyon-e szivem szándékodban**
42. 41/a lev. *Alia.* Hogy ágyamból, mély álmamból
43. 41/b lev. *Alia.* Hajnal vitorláján, arany színű szárnyán
44. 43/a—44/a lev. *Versek az elért vármegyékről, kiket Moldvába utol-
 szor beküldtek Kolozsvár és az két Szolnokról.*
 Az elért vármegyék egymás közt zsidognak
45. 45—47/a lev. Bánati szivemnek, nyomorult fejemnek
46. 51/a lev. Kegyességnek képe most lépék előmben
47. 51/b—52/a lev. Nincs nagyobb gyötrelem
48. 52/a—52/b lev. Jajszónál egyebet már én szivem nem tud
49. 52/b—53/b lev. **Térj meg már bújdosásidból és már egyszer**

Ez a 49 ének van a kötetben. Nem mind ismeretlen, mert hiszen a jelzett 9., 11., 16., 22., 34., 35., 37., 39., 40., 41. és a 49 énekek más forrásokból részben vagy egészben már régebben előkerültek. De az itt lévő szöveg amazokkal szemben igen jelentékeny eltéréseket, változatokat mutat, egy-egy esetben pedig a szöveg kritikája szempontjából válik különösen értékesé. Ez okon a jelzett 11 ének szövege még mindig nyeresége XVII. századi líránknak.

A Radvánszky-kódexből ismert 11-esen kívül a Mátray-, a Komáromi- és a Vásárhelyi Énekeskönyvekből már előbb kiadott 10 ének arra figyelmeztet, hogy gyűjteményünk a nevezett énekesekkel áll közelebbi rokonságban. Különösen pedig a Vásárhelyi Énekeskönyvvel. Ez utóbbi kétségtelenül erdélyi kézirat, a Mátray-kódex eredete nem áll előttünk tisztán. Thaly jó helyen tapogat, mikor erdélyi voltát emlegeti, a Komáromi pedig dunántúli. E gyűjteményeknek a miénkkel való rokonsága is ebbe a sorba állítható. Mivel a legmesszebbre eső Komáromi a XVII. és XVIII. századok találkozáján, a közelebb eső Mátray kétségtelenül a XVII. század második felében, de inkább a vége felé s a Vásárhelyi a XVII. század utolsó negyedében íratott egybe; mivel a mi kéziratunk valamennyit kétségtelenül megelőzte; mivel ennek az írója egyben szerző is: nyilvánvaló, hogy a már ismert 11 énekre nézve

szövegünk a hitelesebb, tehát az értékesebb is. Ha pedig az írónak szerzőségét megállapítottuk, az említett énekeknek gazdája is megkerült. Az eltérések és változások igazolni fogják, hogy a kései másolók kezén hogyan suvadt el a mieinknek nem egy értékes vonása. A Radvánszky-kódex végének kései másolója például a mi énekünknek szerelmi jellegét suvasztotta el, mikor belőle oktató, intő verset csinált. Vagy, ha nem ő csinálta, ő mentette meg azt a változatot, mely ismét beszédes bizonyossága régi énekeink sorsának.

Az így leleplezett szerző titokzatos egyénisége annál jobban érdekel, mennél gondosabban foglalkozunk az egyes énekekkel. Mert a kötetben megmaradt 49 ének közül csak 11-et ismerünk eddig más forrásokból s ezek között is van olyan, melynek szövegét a mienk magyarázza vagy javítja. Annál jobban érdekel, mennél jobban meghatározzuk a kézirat keltét, a XVII. század derekán, 1655 és 1663 táján. Annál inkább érdekel, mennél mélyebben merülünk el a versek élvezetében. Méltó kíváncsiságunkat pedig az a körülmény fokozza, hogy az ismert énekek szerzői is ismeretlenek, tehát még csak gyanítható szerzőre sem bukkanunk. Noha a gyűjtemény legjobb gyűjteményeinkkel, a Mátray-kódex-szel, a Komáromi- és Vásárhelyi Énekeskönyvekkel, áll közeli rokonságban, a bennök előforduló és legalább névszerint ismert énekírók egyikére sem gondolhatunk, kivéve Balassa Bálintot, kinek lírájához a mi kéziratunk meglepően közel áll. De eddig ismert XVII. századi lírikusaink egyikéhez sem közeledik, közülök egyiket sem lehet gyanúba venni. Ki hát akkor a kötetnek leleplezett s mégis ismeretlen szerzője?

Erdélyi Pál.